

บทความปริทัศน์

ว่าด้วยหนังสือ :

ชาตินิยมในแบบเรียนไทย

ผู้แต่ง : สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ

พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี : 2552

จำนวน : 268 หน้า

เพชรวิวเวัย

ยากจะปฏิเสธว่าปัญหาความขัดแย้งในทุกวันนี้ระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดกัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งที่ยาวนานและบาดแผลที่ฝังลึกในประวัติศาสตร์และความทรงจำ เช่นเดียวกันคงยากจะปฏิเสธว่าเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ความทรงจำบาดแผลของประวัติศาสตร์ความขัดแย้งที่ยังดำรงอยู่และฝังอยู่ในความทรงจำของผู้คนส่วนหนึ่งเป็นผลผลิตจากการสร้างความเป็นชาตินิยมผ่านแบบเรียนของไทยเองและของเพื่อนบ้านในหลายประเทศ

"ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" หนังสือประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นมาผ่านการรวบรวมนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ เพื่อทำการศึกษาเรื่องของ "เพื่อนบ้าน" ที่บทบาทของเพื่อนบ้านปรากฏอยู่ในแบบเรียนไทย โดยเนื้อหาของ "ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" คือการทำความเข้าใจและหาคำตอบของการ "สร้างภาพของเพื่อนบ้าน" ในฐานะของ "ศัตรูคู่แค้น" ระหว่างเพื่อนบ้านและไทย อาทิ การสร้างความรับรู้เรื่องพม่าเผากรุงศรีอยุธยา หรือการสร้างความรู้เรื่องกบฏเจ้าอนุวงศ์ และอื่น ๆ ที่ปรากฏสถานะในแบบเรียน "สร้างชาตินิยม" ของไทย ที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าเพราะแบบเรียนในลักษณะนี้ทำให้คนไทยหลายคนยังคงจงเกลียดจงชังและดูหมิ่น

ประเทศเพื่อนบ้าน โดยปรากฏออกมาในรูปของคำว่า "ลาว" บ้าง หรือ "ชาติก่อนพวกมันเคยเผากรุงศรีทำให้ต้องมาทำงานใช้แรงงานสร้างประเทศเราอย่างในทุกวันนี้" ซึ่งก็เป็นเหตุผลที่ฟังแล้วประหลาดดี ในส่วนของเนื้อหาของ "ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" แบ่งการเล่าเรื่องเป็นดังนี้

- (1) อุษาคเนย์ : พลวัตการรับรู้จากอดีตถึงปัจจุบัน โดย สุเนตร ชุตินธรานนท์, รัตนพร พวงพัฒน์
- (2) สถานะองค์ความรู้ด้านอุษาคเนย์ในสังคมไทย โดย สุเนตร ชุตินธรานนท์
- (3) พม่าในแบบเรียนของไทย โดย นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, มาโนช พรหมปัญญา
- (4) ลาวในแบบเรียนของไทย โดย กรกิต ชุ่มกรานต์
- (5) กัมพูชาในแบบเรียนของไทย โดย ธิบัติ บัวคำศรี
- (6) มาเลเซียในแบบเรียนของไทย โดย ชปา จิตต์ประทุม

"ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" พาเราไปหาคำตอบในเรื่องของการสร้างภาพของเพื่อนบ้านในฐานะศัตรูเพื่อสนองตอบความต้องการของคนบางกลุ่มในสังคมสยาม-ไทย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มการเมืองหรือคนบางกลุ่มที่จะได้ประโยชน์ในการสร้าง "ศัตรูร่วมของความทรงจำ" โดยที่ "ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" พาเราย้อนกลับไปดูที่จุดกำเนิดของการเขียน "ประวัติศาสตร์แห่งชาติ" ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม โดยเฉพาะการเขียนประวัติศาสตร์ชาตินิยมลงในแบบเรียน เพื่อสร้างชุดความทรงจำร่วมบางประการภายใต้สิ่งที่เรียกว่า "ความรักชาติ" แต่ชาติที่ถูกทำให้รักนั้นคือชาติที่สร้างขึ้นโดยการจัดระเบียบความทรงจำผ่าน "มายาคติของชาตินิยม"

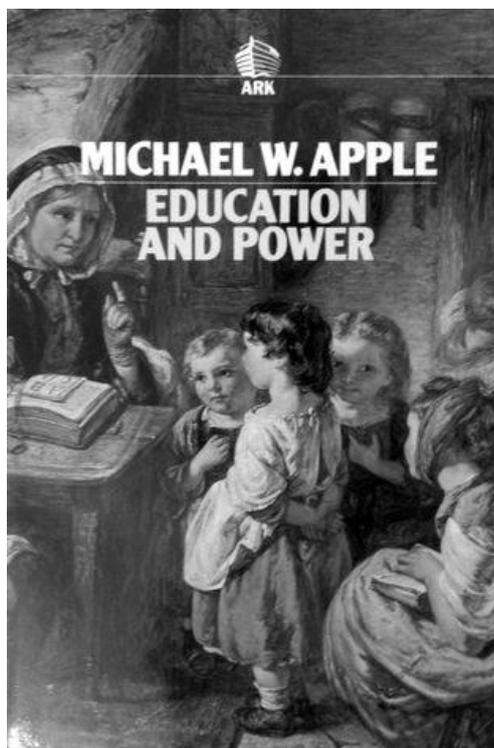
กระทั่งผลสะท้อนของ "ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" ปรากฏชัดเจนในทุกยุคสมัยกระทั่งถึงปัจจุบัน ที่ถ้าเราลองไปเปิดดูแบบเรียนของบางรายวิชาเราก็จะยังพบว่าแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการยังคงมุ่งเน้นการ "ชาตินิยมในแบบเรียนไทย" อย่างไม่รู้จบรู้สิ้นกระทั่งสะท้อนออกมาเป็น #ไทยนี้รักสงบแต่... ในช่วงเวลาของความขัดแย้งที่ดำเนินไปในปัจจุบัน

.....

ว่าด้วยแนวคิดทางการศึกษา :

แนวคิดทางการศึกษาของไมเคิล แอปเปิ้ล (Michael W. Apple)

ธนพงษ์ หมื่นแสน

1. บทเริ่มต้น: พื้นฐานทางความคิดและตัวบุคคลของ Michael W. Apple

Michael W. Apple เป็นนักการศึกษาเชิงวิพากษ์ที่มีความสนใจในด้านทฤษฎีหลักสูตร การเรียนการสอนและนโยบายการศึกษา เขาทำงานที่ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยวิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งงานวิชาการของ Apple มักสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองความเข้าใจที่มีต่อสถานะและบทบาทของระบบการศึกษาที่สัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจสังคมและโครงสร้างทางการเมืองวัฒนธรรมอย่างแจ่มชัด โดยมีความคิดแบบ Neo-Marxist ซึ่งทำหน้าที่เป็นเลนส์ (Lens) ที่มีส่วนช่วยให้ Apple มีมุมมองในการทำความเข้าใจต่อวิถีการผลิตซึ่งสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องชนชั้น โครงสร้างอำนาจนำที่ดำรงอยู่ในสังคม รูปการณ์ของจิตสำนึก ตลอดจนอุดมการณ์ที่มีอยู่ในหมู่ของผู้คน (Apple, 1979 : 1-2)

ทั้งนี้ Apple ไม่เห็นด้วยกับความคิดนักการศึกษากระแสหลักที่มองว่าระบบการศึกษาคือ สิ่งที่มีความเป็นกลาง (Neutral) และมีความยุติธรรม (Justice) สำหรับผู้คนทุกหมู่เหล่า นั้นเป็นเพราะแท้ที่จริงแล้วระบบการศึกษาหาได้มีความเป็นกลางแต่อย่างใดไม่ ทว่าเต็มไปด้วยความเกี่ยวข้องกับความเป็นการเมืองซึ่งปฏิบัติการหรือกระทำใดๆก็ตามอันเป็นผลพวงที่มีความเกี่ยวข้องหรือเกี่ยวเนื่องด้วยระบบการศึกษาแล้วย่อมล้วนเป็น “การกระทำทางการเมือง” (Political Act) แทบทั้งสิ้นโดยไม่ว่านักการศึกษาหรือผู้ปฏิบัติการทางการศึกษานั้นจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้ ปฏิบัติการหรือการกระทำทางการศึกษาไม่สามารถแยกอย่าง

เด็ดขาดออกจากสถาบันอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมในสังคมและไม่สามารถแยกออกไปจากรูปการณ์จิตสำนึกที่ครอบงำวิถีการผลิตที่มีอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมและหลังอุตสาหกรรมสมัยใหม่ไปได้ (Apple, 1979 : 1-2)

ขณะเดียวกัน Apple ยังได้นำเสนอมุมมองที่มีต่อสังคมปัจจุบันนี้ยิ่งกว่าได้อาศัยสถานศึกษาอย่างโรงเรียนเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการอบรมปลูกฝังและขัดเกลาให้สมาชิกที่อาศัยอยู่ในสังคมให้เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกอันพึงปรารถนาของรัฐซึ่งมีกลุ่มคนชนชั้นหลัก (Dominant group) ต้องการที่จะเห็นหรืออยากจะให้เป็นเพื่อที่พวกเขาสามารถที่จะสร้างการครอบงำผู้คนให้อยู่ภายใต้ต่อร้อยรอยในสังคมที่มีการแบ่งชนชั้น (Stratified Society) ซึ่งจะช่วยให้การปกครองและควบคุมนั้น ดำเนินไปได้อย่างสะดวกสบาย ทั้งนี้ Apple ได้เปรียบเทียบสถานศึกษาอย่างโรงเรียนว่าเป็น “กลไกทางวัฒนธรรม” ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนสำคัญที่จะ “สืบสาน” และ “สืบสาร” เพื่อส่งผ่านวัฒนธรรมของชนชั้นหลักไปสู่ผู้คนทั่วไปในวงกว้างได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกระบวนการที่เรียกว่าประเพณีของการเลือกเฟ้น (Selective Tradition) โดยกระบวนการดังกล่าวนี้เกิดขึ้นทั้งในระดับสังคมโรงเรียนและระดับสังคมครอบครัวซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องเพื่อ “อัดฉีด” (Imposed) อุดมการณ์ของชนชั้นปกครองให้เข้าไปแฝงฝังซึมไว้ในจิตใจของประชาชน (Apple, 1979 : 6-7 ; 1982 : 21)

2. แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ในหลักสูตร: หลักสูตรทางการและหลักสูตรแฝง

Apple ได้นำมโนทัศน์ที่อธิบายความสัมพันธ์ว่าด้วยระบบการศึกษากับความเป็นการเมือง (ที่ดำรงอยู่อย่างไม่เป็นกลางแต่สะท้อนถึงอำนาจทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่ช่วยรักษาความไม่เท่าเทียม โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยม) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏผ่านงานเขียนสำคัญของเขาอย่าง Ideology and Curriculum และ Official Knowledge: Democratic Education in a Conservative Age โดยงานทั้งสองนี้มีจุดร่วมในการอธิบายบริบทของ “การเมืองว่าด้วยเรื่องความรู้” (politics of knowledge) ที่มองเห็นลักษณะความเป็นทางการของความรู้ว่ามีความถูกต้อง หรือ legitimate knowledge ขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่ถูกเลือกสรร (selective tradition) เพื่อสนับสนุนกลุ่มคนผู้มีอำนาจนำในสังคม (dominant groups) โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำ เผ่าพันธุ์หลัก (โดยเฉพาะคนผิวขาว) เพศชายและกลุ่มวัฒนธรรมหลัก พร้อมทั้งการทำให้ความรู้ของกลุ่มอื่นถูกชายขอบ (marginalized) Apple อธิบายความรู้ในลักษณะนี้ว่า คือความรู้ทางการ (Official Knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่ได้รับการคัดเลือกจึงมีความชอบธรรมที่จะถูกแจกจ่ายผ่านโรงเรียนและหลักสูตรของรัฐ (หรือสถาบันการศึกษาที่รัฐได้ให้การรับรอง) แน่นนอนว่าความรู้ดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นความรู้ที่ “เป็นกลาง” หรือ “ดีที่สุด” ในแง่วิชาการ หากแต่เป็นความรู้ที่สะท้อนและรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของชนชั้นนำได้ดีที่สุดนั่นเอง

“ความรู้ที่เป็นทางการ” (Official knowledge) นั้น เป็นรากฐานที่มีความสำคัญต่อการกำหนดเนื้อหาของ “หลักสูตรที่เป็นทางการ” (Official curriculum) ที่แสดงออกผ่านโครงสร้างการเรียนการสอนเพื่อไปสร้างการผลิตซ้ำ (reproduce) ให้เน้นย้ำถึงความเหนือกว่าและความด้อยกว่า (dominance and subordination) ตลอดจนการกำหนดว่าผู้เรียนต้องเรียน (study) “ความรู้” อะไรบ้างหรือโรงเรียนต้องสอน (teach) “ความรู้” อะไรบ้าง ใครเป็นผู้สอนและมีวิธีการประเมินผลอย่างไร สิ่งนี้จึงเป็นกรอบคิดกว้างของหลักสูตรที่เป็นทางการ (Official curriculum) ซึ่งถูกนำไปปฏิบัติผ่านส่วนที่มีความชัดเจนอย่าง “หลักสูตรที่ถูกรับบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร” (written curriculum) ที่บรรจุชุดความรู้ซึ่งอยู่ในรูปแบบของเอกสารที่ถูกเขียนขึ้นโดยถือเป็นหลักฐานกำกับร่องรอยการสอนของครูและร่องรอยการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งยังมีความเป็นรูปธรรมที่จับต้องหรือมองเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดของหลักสูตร เช่น แผนการสอน หนังสือ

เรียน หรือเอกสารเนื้อหา ทว่าก็ยังคงสะท้อนให้เห็นถึงการเลือกสรร (selective tradition) ของความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลจากอุดมการณ์และนโยบายจากภาครัฐ ตลอดจนแรงกดดันจากเศรษฐกิจในระบบตลาด (market forces)

ขณะที่ “**หลักสูตรแฝง**” (Hidden Curriculum) ซึ่งไม่ได้มีลักษณะของความรู้ที่เป็นรูปธรรมและเป็นสิ่งที่ไม่ได้เขียนไว้ในรูปแบบเอกสาร (Unwritten Curriculum) แต่เป็นตัวเสริมแรงให้หลักสูตรที่เป็นทางการเกิดการปฏิบัติที่บรรลุผลลัพธ์ได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้ หลักสูตรแฝงนี้มีลักษณะเป็นกระบวนการแฝงเร้น (Latent Process) ซึ่งถูกถ่ายทอดมาอย่างไม่ตั้งใจ เช่น ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม การเมืองเพศ (gender politics) หรือเครื่องหมายทางชนชั้น (class markers) จากโครงสร้างโรงเรียน การปฏิสัมพันธ์ในห้องเรียน และกิจกรรมประจำวัน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความไม่เท่าเทียมโดยไม่รู้ตัว รวมไปถึงลีลาท่าทางการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้เรียน หรือเป็นสิ่งที่มิได้เพื่อสอดแทรกลงไปในการบวนการเรียนหรือการอบรมที่เป็นได้ทั้งระเบียบวินัยหรือกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของสังคม โดยไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนหรือเป็นรูปธรรมว่าจะต้องสอนอะไรบ้าง แต่มีผลต่อการบ่มเพาะขัดเกลาในมิติด้านพฤติกรรมลักษณะนิสัยให้กับผู้เรียน (ศิริวิรัช ศิวารมย์, 2551 : 86 ; Apple, 2013 : 81)

ในสายตาของ Apple ที่มีต่อหลักสูตรที่ใช้สำหรับการจัดการเรียนการสอนในพื้นที่โรงเรียนนั้น มีลักษณะที่ทำให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้ไม่แยแสหรือให้ความสนใจต่อประเด็นหรือความเป็นการเมือง มีหน้าซำก็ยงสอนให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่มุ่งเน้นความประนีประนอมกันไว้ในท่ามกลางความขัดแย้งทางชนชั้น ส่วนเนื้อหาสาระด้านประวัติศาสตร์ก็มักจะนำเสนอเนื้อหาที่มีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำและประวัติศาสตร์ด้านทหาร (Elite and Military History) แต่กลับไม่ได้มีเนื้อหาสาระที่นำเสนอประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชนชั้นล่าง (ตลอดจนประวัติศาสตร์การต่อสู้ของสตรี ชนสีผิวหรือชนกลุ่มน้อย) ขณะที่แนวความคิดด้านเศรษฐศาสตร์ก็เป็นความคิดที่ถูกครอบงำด้วยชนชั้นนายทุนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตซึ่งถ้าหากพิจารณาในกระบวนการเรียนการสอน ก็จะเห็นว่าการแบ่งแยกเด็กออกเป็นกลุ่มเป็นพวกตามที่ระบบเศรษฐกิจของสังคมภายนอกโรงเรียนต้องการ

นอกจากนี้ Apple กล่าวถึงโรงเรียนที่กำลังทำหน้าที่หลักในการช่วยสะสมทุนทางวัฒนธรรม ผู้เรียนผู้ซึ่งได้รับการแยกไว้ว่าเป็นพวกที่สามารถในการผลิต (ที่แม้ว่าบางครั้งอาจจะมากเกินไป ความต้องการของตลาด) เขาเหล่านี้ก็จะได้รับความรู้เชิงประยุกต์วิทยาและการบริหารจัดการอย่างเต็มที่ ตลอดจนถูกจัดให้เป็นมันสมอง การแยกแยะนี้ได้ดำเนินการผ่านกระบวนการจัดหลักสูตรและโปรแกรมพิเศษอื่น ๆ ที่เปิดให้บริการในโรงเรียน ในส่วนของพวกที่ถูกปฏิเสธหรือเป็นตัวปฏิเสธกระบวนการดังกล่าว ก็จะถูกกันไว้ให้เติบโตขึ้นมาเป็นพวกใช้แรงงานซึ่งก็ต้องผ่านกระบวนการทางหลักสูตรอีกเช่นเดียวกันซึ่งแน่นอนว่าทั้งหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน การแบ่งหลักสูตรออกเป็นหลายๆโปรแกรม ตลอดจนการแบ่งแยกผู้เรียนตามหลักสูตรแฝงเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการให้ผู้เรียนเกิดการยอมรับว่าความล้มเหลวของตนนั้นเป็นเรื่องที่เหมาะสมที่ควรแล้ว ทว่าแท้ที่จริงนั้นทั้งวิถีการดำเนินชีวิตภายในโรงเรียน การใช้ภาษา ตลอดจนการมีค่านิยมที่แทรกสอดผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอนแล้ว ก็ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้เรียนซึ่งมีที่มาจากครอบครัวยากจนหรือชนกลุ่มน้อยต้องเป็นผู้เสียเปรียบ เป็นผู้อยู่ในสถานะรองและจำต้องแพ่พ่ายในเกมส์ของระบบการศึกษาอยู่ร่ำไป (Apple, 1979 : 7 ; Apple , 1986 อ้างในสำลี ทองธิว, 2529 : 51-55)

3. การทำงานของอุดมการณ์และการควบคุมผ่านหลักสูตร

การทำงานของอุดมการณ์ผ่านหลักสูตรที่กล่าวมาในหัวข้อก่อนหน้าย่อมชี้ให้เห็นว่ามีปฏิบัติการที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้หลักสูตรทางการที่มีให้เห็นโดยเปิดเผยนั้น เน้นการนำเสนอให้เห็นถึงเนื้อหาสาระที่มีความเกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนว่าด้วยความรู้ ความไม่เท่าเทียมและการครอบงำที่เกิดจากการสถาปนาความรู้ที่เป็นทางการขึ้นมา กล่าวขยายความ คือ โรงเรียนนั้นไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเฉพาะควบคุมประชาชน แต่โรงเรียนยังช่วยในการควบคุมความหมายผ่านการรักษา การจำแนกหรือการแจกจ่ายสิ่งที่เป็น “ความรู้ที่แท้จริง” โดยการมอบความชอบธรรมทางวัฒนธรรมให้กับความรู้ของกลุ่มที่เฉพาะเจาะจง แต่ไม่ใช่ทุกกลุ่มที่จะสามารถสร้างความรู้ที่แท้จริงได้ ความสามารถของกลุ่มในการสร้างความรู้ให้เป็นความรู้ที่แท้จริงและเป็นความรู้สำหรับทุกคนนั้น จึงถูกเชื่อมโยงกับอำนาจของกลุ่มในสนามแข่งขันทางการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งหลักสูตรจึงมีนัยของการควบคุมทางสังคมที่วางอยู่เบื้องหลังของสิ่งเหล่านี้ โดยเฉพาะหลักสูตรแฝงเร้นในโรงเรียนที่มีผลทางตรงต่อการปลูกฝังนิสัยในการทำงานและการรักษาเวลาของผู้คน กล่าวคือ การศึกษายังสร้างนักเรียนให้เป็นรูปเป็นร่างผ่านทั้งสถานการณ์การเรียนรู้ที่เป็นมาตรฐานและมีความมุ่งหมายที่จะสร้างให้ผู้เขาสร้างตัวตนให้เข้ากับกฎระเบียบทางสังคมด้วยการตัดแต่งอุปนิสัยและการบ่มเพาะกติกามารยาทเหล่านี้ผ่านวิถีการปฏิบัติตนภายในชั้นเรียนและการเรียนการสอนที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมักจะถูกใช้โดยครูและกลุ่มคนที่มีความเฉพาะของโรงเรียน (อย่างเช่น คณะกรรมการนักเรียนหรือสรวุฒินักเรียน) แน่นนอนว่าสิ่งเหล่านี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและอำนาจที่ฝังตัวอยู่ในพิธีกรรมและกิจกรรมประจำวันของโรงเรียน ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือที่ทำให้เด็กนักเรียนในโรงเรียนที่ผ่านการฝึกฝนด้วยกระบวนการที่กล่าวมานี้ กลายเป็นผู้ที่มักจะหลีกเลี่ยงประเด็นอันเป็นที่ถกเถียงหรือพิพาทกันมากกว่าที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการถกเถียงเหล่านั้น ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมนี้เป็นสิ่งที่เป็นพื้นฐานของวาทกรรมแบบประชาธิปไตยและพลเมืองแบบประชาธิปไตย ทว่าหลักสูตรทางการและหลักสูตรแฝงเร้นนั้นได้มีการได้ชักนำและผลิตซ้ำคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ครอบงำซึ่งถูกเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับระบอบของอิทธิพลทางอำนาจและเศรษฐกิจในสังคมซึ่งประเด็นความขัดแย้งถูกกลบออกจากทั้งหลักสูตรแล้วถูกแทนที่ให้อุดมการณ์ที่แสดงถึงความสงบเรียบร้อยเป็นฉันทามติของสังคม (Brown, 2011: 10)

4. การวิพากษ์ความไม่เป็นกลางของการศึกษาและบทบาททางการเมือง

นอกจากโรงเรียนจะเป็นตัวแบ่งแยกเด็กออกเป็นพวกที่ใช้สมองกับพวกที่ใช้แรงงานด้านกายภาพ มาใช้เป็นกรอบในการชีวิตตัดสินความสำเร็จและความล้มเหลวของชีวิตเด็กในโรงเรียนแล้ว โรงเรียนยังกระทำหน้าที่ทางอุดมการณ์และวัฒนธรรมที่สำคัญผ่านการสั่งสอนและสร้างผู้คนให้ว่านอนสอนง่ายคล้อยตามสังคมภายนอก (มีปราศจากความเสมอภาคและเต็มไปด้วยความเอารัดเอาเปรียบผู้ด้อยกว่า) สำหรับประเด็นนี้ Apple ได้เปรียบเทียบไว้อย่างน่าสนใจว่า “โรงเรียนเป็นเสมือนกระจกเงาของสังคมซึ่งสังคมทุนนิยมมีความต้องการคนงานที่เชื่ออยู่ในกรอบ” ดังนั้น โรงเรียนจึงมีการใช้ระบบหลักสูตรแฝงเพื่อทำให้เกิดความมั่นใจกับสังคมว่า ผู้เรียนที่ตนผลิตนั้นจะเป็นผู้คนมีคุณลักษณะที่อยู่ในกรอบตามต้องการและเชื่อฟังผู้บริหาร ประเด็นดังกล่าว ยังเผยให้เห็นความชัดเจนที่ผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการจัดหลักสูตร การเรียนการสอน การประเมินผล ตลอดจนการจัดให้มีการแบ่งกลุ่มผู้เรียนในลักษณะทำนองที่ว่านี้ ก็คือคนบางกลุ่มหรือคนบางชนชั้นเท่านั้นเอง โดยคนกลุ่มที่ว่านี้ก็คือ นายทุนที่เป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจการเมืองของแต่ละสังคม และผู้คนเหล่านี้มักจะอาศัยโรงเรียนเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างสมาชิกให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติความเชื่อ และค่านิยมที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของพวกเขาให้เกิดขึ้นต่อไปในระยะยาว (Apple , 1986 อ้างในสำลี ทองธิว, 2529 : 12-13)

ปฏิบัติการทางการศึกษาและหลักสูตรในสายตาของ Apple มองว่าเป็นพื้นที่ชีวิตของผู้เรียนที่เกิดขึ้นภายในกล่องดำ (Black Box) ของระบบการศึกษาที่พร้อมจะแยกแยะผู้เรียนที่มีความสามารถให้ออกจากผู้เรียนที่มีความล้มเหลว เครื่องมือที่ใช้สำหรับการแยกแยะดังกล่าวก็วิธีการสอนให้ผู้เรียนได้รู้จักความไม่เท่าเทียมกันของตัวเอง (Apple, 1986 อ้างในสำลี ทองธวิ, 2529 : 61) ฉะนั้นปัญหาภาพพจน์ต่างๆที่ผู้คนทั่วไปมักมีความเข้าใจว่าเข้าวันการศึกษาหรือโรงเรียนนั้นคือพื้นที่ที่มีความเป็นกลางหรือเป็นสถาบันที่ช่วยให้เกิดความเสมอภาคสำหรับผู้เรียนทุกคนผ่านการเลื่อนลำดับชั้นทางสังคมนั้นจึงไม่มีความเป็นจริงในขณะที่ความเสมอภาคทางการศึกษาที่พอจะมีให้เห็นอยู่ตามโรงเรียนในรูปแบบลักษณะต่างๆนั้นก็ไม่สามารถช่วยทำให้ความเป็นอยู่ของผู้คนทุกชนชั้นดีขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกันได้ เพราะผู้ที่ได้รับการศึกษาซึ่งมาจากฐานะที่ด้อยอยู่แล้วก็ย่อมได้รับผลประโยชน์มากกว่าผู้ที่จบการศึกษาจากสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนในระดับเดียวกันแต่มีฐานะยากจนกว่า โดยภายใต้กระบวนการสืบทอดและสืบสารความรู้เหล่านี้ผ่านระบบการศึกษาเช่นนี้ Apple เห็นว่าจะมีแต่ช่วยให้ช่องว่างทางชนชั้นดำรงต่อไป

5. การผลิตซ้ำอุดมการณ์ ทูทางวัฒนธรรม และผลกระทบต่อผู้เรียน

หากพิจารณาต่อความรู้ทั้งหลายทั้งปวงที่มีการสั่งสอนหรือถ่ายทอดกันในโรงเรียนโดยพื้นฐานแล้วล้วนแฝงไว้ด้วยเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับอุดมการณ์และวัฒนธรรม Apple จึงเห็นว่าการอบรมสั่งสอนความรู้ดังกล่าวเป็นการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์และวัฒนธรรม โดยในด้านหนึ่งระบบการศึกษาหรือโรงเรียนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดและส่งผ่านในสิ่งที่ Apple เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ที่มีความหมาย 2 นัยยะ ได้แก่ 1) เป็นภูมิหลังทางสังคมที่ติดตัวผู้เรียนมาจากสังคมครอบครัวหรือรายรอบตัวผู้เรียนที่บ้านซึ่งเมื่อก้าวเข้ามาสู่สังคมโรงเรียนหากใครมีทุนทางสังคมที่มากกว่าก็มีความได้เปรียบ และ 2) ความรู้ที่สอนในสังคมโรงเรียนซึ่งมีความสำคัญต่อการกำหนดความแตกต่างระหว่างผู้ใช้สมองกับผู้ใช้แรงงาน ด้วยเหตุนี้ ทุนทางวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันผ่านหลักสูตรทั้งที่มีลักษณะเป็นทางการและซ่อนเร้น ผ่านกระบวนการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนผ่านการแนะนำ ทั้งนี้ ผู้เรียนที่มาจากครอบครัวยากจนหรือชนกลุ่มน้อยก็จะมีผลเสียเปรียบและกลายเป็นผู้ใช้แรงงานในท้ายที่สุด

ด้วยเหตุนี้คำถามสำคัญที่ Apple ใช้ในการพิจารณาอย่างจริงจังต่อหลักสูตรโดยเฉพาะประเด็นเนื้อหาสาระหรือความรู้ในหลักสูตรก็คือ ใครเป็นเจ้าของความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรมที่มีการใช้ในระบบการศึกษาหรือพื้นที่โรงเรียน ตลอดจน ใครคือผู้ที่เลือกสรรความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าว แล้วทำไมจึงต้องจัดการเรียนการสอนในลักษณะที่เป็นเช่นนั้น ตลอดจนใครที่ได้รับประโยชน์จากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวผ่านหลักสูตร (Apple, 1979 : 7 ; Apple, 1986 อ้างในสำลี ทองธวิ, 2529 : 33) นอกจากนี้ การศึกษาของ Apple ยังระบุประเด็นสำคัญในทางปฏิบัติของการทำหน้าที่ของโรงเรียนด้วยการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์และวัฒนธรรมนำไปสู่การสนับสนุนให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคมนั้นซึ่งบางครั้งก็มีปฏิริยาในการต่อต้านการปลุกฝังอุดมการณ์เกิดขึ้นในพื้นที่โรงเรียนด้วยนี่จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นกลางไม่ได้ตกเป็นเบี้ยล่างหรือของตายที่จะต้องมานั่งยินยอมพร้อมใจเพื่อยอมรับการยึดเหนี่ยวทางอุดมการณ์แทนชนชั้นผู้ปกครองไปเสียทั้งหมด

6. บทบาทของนักการศึกษาและโรงเรียนในฐานะตัวแทนอำนาจนำ

นักการศึกษาและปัญญาชนตามสถาบันการศึกษาทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียน มักอ้างจุดยืนของตนเองว่าเป็นผู้มีความเป็นกลางในการอบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษา อย่างไรก็ตาม บุคคลกลุ่ม

เดียวกันนี้กลับกลายเป็นผู้สร้างความชอบธรรมให้แก่สังคมที่มีความไม่เสมอภาคไปโดยปริยาย โดยที่พวกเขาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำทางการเมือง (Political being) ไปแล้วนั่นเอง Michael Apple จึงเน้นย้ำให้นักการศึกษาทั้งหลายถามตัวเองว่า “จุดยืนของคนประเภทดังกล่าวนี้ได้อยู่ตรงจุดไหน” (Where do I stand?) เนื่องจากความรู้ที่พวกเขาพร่ำสอนกันตามโรงเรียนนั้นล้วนเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในพื้นที่ทางสังคมต่างหาก แทนที่ระบบการศึกษาและโรงเรียนจะเป็นพื้นที่ก่อให้เกิดความเสมอภาค ความเท่าเทียม และความเป็นธรรมทางสังคมมากกว่า

การจะเข้าใจบทบาทที่แท้จริงของระบบการศึกษาและโรงเรียนได้นั้น จำเป็นต้องออกจากความเคยชินที่เรามีต่อโรงเรียนและสถาบันการศึกษาเหล่านี้ว่า มีความเป็นกลางทางความรู้ และอยู่นอกเหนือไปจากบริบททางการเมือง การศึกษาในโรงเรียนต้องถูกเข้าใจในเบื้องต้นว่า ระบบการศึกษาคือองค์ประกอบที่สำคัญในการรักษาการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของการครอบงำและเอาเปรียบในสังคม ความเข้าใจในลักษณะนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความรู้ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ นั้นไม่ได้เป็นกลาง (Neutral) และปราศจากอคติ แต่ความรู้เหล่านี้ถูกสอนและถูกทำให้เหมาะสมที่จะช่วยในการสร้างความถูกต้องชอบธรรมและเป็นฐานในเชิงโครงสร้างให้กับความไม่เสมอภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักสูตรของโรงเรียนมีบทบาทสำคัญในการสร้างอำนาจทางอุดมการณ์ (ideological hegemony) เนื่องจากโรงเรียนได้ทำหน้าที่เป็นกลไกสำหรับการคัดสรร การรักษา และการส่งต่อความคิดของความสามารถ บรรทัดฐานทางอุดมการณ์ และคุณค่า โดยมักจะเป็นความรู้ของบางกลุ่มทางสังคมเท่านั้นที่จะถูกยกให้เป็นความรู้ที่สำคัญ โรงเรียนในฐานะสถาบันทางการศึกษาจึงเป็นจุดรวมของความสัมพันธ์ระหว่างหลักการของการควบคุมทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างและรูปแบบทางสังคม กับความรู้ในหลักสูตรการศึกษา

ครูหรือนักการศึกษาที่ปฏิบัติงานในสถานศึกษาอย่างเช่นโรงเรียนจึงมีฐานะเป็นผู้กระทำการแทนหรือกลไกในลักษณะแขนขาของกระบวนการครอบงำความเป็นใหญ่ทั้งในด้านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ (Agents of cultural and ideological hegemony) ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ต่อชนชั้นปกครองทั้งสิ้น (Apple, 1986 อ้างในสำลี ทองธิว, 2529: 11-13) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า นักการศึกษาและโรงเรียนจึงมิใช่พื้นที่เป็นกลางหรือเป็นอิสระจากอำนาจ แต่กลับทำหน้าที่เป็นตัวแทนอำนาจนำ (agent of hegemony) ที่ทำซ้ำและรักษาความไม่เสมอภาคทางสังคมผ่านการถ่ายทอดความรู้และค่านิยมที่ถูกคัดเลือกมาแล้วให้คงอยู่ต่อไปในสังคมอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

7. บท (ไม่ส่ง) ท้าย: โอกาสการเปลี่ยนแปลง การต่อต้านและมุมมองวิภาษวิธีของ Michael W. Apple

อย่างไรก็ตาม Apple ไม่ได้มีความหมดหวังไปกับระบบการศึกษาภายใต้ระบอบทุนนิยมสมัยใหม่แต่อย่างใด ทว่าเขายังได้มองเห็นถึงคุณประโยชน์ของระบบการศึกษาที่ยังพอจะมีความเป็นอิสระอยู่บ้าง (Relative Autonomy) ความเป็นอิสระที่วานี้จึงเป็นเริ่มต้นการจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเพื่อก้าวไปสู่สถานะที่ดีกว่า โดยพื้นฐานแล้ว Apple ไม่ยอมรับแนวความคิดแบบกำหนดนิยม (Determinism) ที่นักการศึกษาบางคนมักจะวิเคราะห์ว่าโครงสร้างส่วนล่าง(ทางเศรษฐกิจ) เป็นตัวกำหนดความเป็นไปของโครงสร้างส่วนบน (ซึ่งหมายความว่าในระบบทุนนิยมนั้นโรงเรียนจะถูกกำหนดจากเงื่อนไขเศรษฐกิจที่มาจากโครงสร้างส่วนล่างอยู่เสมอ) โดยความคิดดังกล่าว Apple เห็นว่าเป็นการมองแบบกลไก (Mechanism) ซึ่ง Apple ควรมองเห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงวิภาษวิธี (Dialectical Relationship) มากกว่า กล่าวคือ จะต้องมองเห็นว่าโรงเรียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างส่วนบนนั้นพอที่จะมีความเป็นอิสระระดับหนึ่งจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและรัฐ ไม่ใช่จะทำอะไรก็ได้ตามใจชอบเสมอไปประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่าบทบาทของนักการศึกษาหรือปัญญาชนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการศึกษาอย่างโรงเรียนนั้นจะต้องเข้าใจถึงสภาพ

ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงแล้วจึงทบทวนบทบาทของตนเสียใหม่ (Apple, 1979 : 7 ; Apple , 1986 อ้างใน สำลี ทองธิว, 2529 : 20 - 21) ฉะนั้น ความคาดหวังที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อระบบการศึกษาและโรงเรียนเพื่อรับใช้ผู้คนส่วนใหญ่นั้นก็มีหนทางที่เป็นไปได้ในมุมมองของ Apple โดยมีเงื่อนไขอื่นๆพ่วงตามมานั้นคือ การเปลี่ยนแปลงทั้งภายในระบบการศึกษาในด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอนและการเปลี่ยนแปลงภายนอกสถาบันทางการศึกษาซึ่งหมายถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมวัฒนธรรมอีกด้วย

แหล่งข้อมูลเพื่อการเขียนเรียบเรียง

ไมเคิล แอปเปิ้ล. (2529). *การศึกษาและอำนาจ* (แปลโดย สำลี ทองธิว) . กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิวรักษ์ ศิวารมย์. (2551). *สังคมศาสตร์การศึกษา*. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

Apple, M. W. (2013). *Knowledge, power, and education: The selected works of Michael W. Apple*. Routledge.

Apple, M. W. (1995). *Education and Power*. New York: Routledge.

Apple, M. W. (1979). *Ideology and Curriculum*. New York: Routledge.

Apple, M. W. (1993) *Official knowledge: Democratic education in conservative age*. New York: Routledge.

Brown, D. (2011). *Michael Apple, social theory, critical transcendence, and the new sociology: An essay in education*, 17(2).